

Nødvendig innsats

Lars Borgersrud: Wollweberorganisasjonen i Norge, Acta Humaniora 7, udg. af Universitetsforlaget, Oslo 1997, 352 s., ISBN 82 00 12677 3

Lars Borgersrud tok i 1995 sin doktorgrad på Wollweberorganisasjonens historie i Norge. Nå er hans voluminøse doktorgrad utkommet som bok i “slan- ket” form. Det er en bok som også vil vekke interesse blant danske og svenske lesere, da den inneholder materiale om organisasjonens virksomhet på svensk og dansk jord. Borgersrud har benyttet seg av kilder i Moskva, Tyskland og de skandinaviske land. Kilder fra dansk og svensk politi har han skaffet gjennom det norske overvåkningspolitis arkiver. I sin bok omtaler han bl.a. den såkalte Fredrikhavn-saken og kommenterer både Richard Jensens og Aksel Larsens roller – og Erik Nørgaards bøker. Borgersruds sentrale aktør blir den kjente sabotør i den norske motstandbevegelse, Asbjørn Sunde. Forfatteren prøver å avklare de uklare forestillinger som har eksistert om denne personens virke. Samtidig foretar Borgersrud en nyoppgang av den norske motstandsbevegelsens historie, spesielt den kommunistiske og dens forhold til spørsmålet om såkalt aktiv krigføring. Borgersruds hovedhypotese er at det var Sunde, som representant for Wollweberorganisasjonen, som var den første militante antityske sabotør i Norge: NKP som parti fulgte etter – helst dempende på den aktivisme som Sunde søkte utløst. Det er et viktig poeng for Borgersrud at Sunde var i gang med sabotasje straks etter Tysklands invasjon i Sovjetunionen, mens NKP først et halvår senere

kom med en retorikk i samme retning.

Ved overgangen 1941-42 hadde Peder Furubotn overtatt ledelsen av NKP, og Borgersrud analyserer forholdet mellom Sunde og Furubotn. For en viss tid engasjerte Furubotn Sunde som NKPs sabotasjeleder, men så oppsto en konflikt mellom de to. Det kom til brudd. Sunde fortsatte sin virksomhet uavhengig av NKP/Furubotn. Det har tidligere vært en del diskusjon om årsakene til dette brudd, noe Borgersrud gjør rede for. I sin bok forklarer Borgersrud Sundes posisjon med at han var en “praktisk mann. Han ønsket å skape total krig mot okkupanten, og hadde neppe særlig sans for det utall av politiske oppgaver som Furubotn ellers måtte løse... Furubotn var opptatt av å skape en politisk situasjon hvor befolkningen var moden for militær kamp. Sunde mente at det bare var den militære kampen selv som kunne skape en slik situasjon. Partiledelsen burde være den fremste militære enhet, utstyrt med dynamitt og maskinpistoler” (s. 272). Borgersrud er avvisende til den fortolkning av Furubotn/Sunde-konflikten som går ut på at Furubotn ville ha Sunde ut av sovjetisk kontroll, og mener at “Det var kontroll over sabotasjen Furubotn ønsket, fordi den hadde så stor betydning for NKPs stilling og parti-medlemmenes sikkerhet”.

Borgersrud avdekker hvordan Sunde tok sine ordre fra Moskva (NKVD) og til dels var økonomisk understøttet fra den sovjetiske legasjon i Stockholm. Sunde “passet ... på at ingen var i tvil om solidariteten med Sovjets kamp” og holdt politiske foredrag bl.a. om norsk etterkrigspolitikk – uten å informere nye

Anmelderredaktion:
Birgit Andreassen, Søren Feder-
spiel og Anne-Lise Walsted

medlemmer om organisasjonens tilknytning til NKVD eller Wollweber (s. 255). Borgersrud viser for øvrig at Sundes og sabotasjens betydning i motstandskampen har vært sterkt undervurdert i etterkrigstiden og at hans sabotørers dristige aktiviteter har blitt uteglemt. Som Marit Nybakk, leder for Landsorganisasjonen i Oslo, sier i bokens forord: "Den kalde krigen har skjøvet dem ut i isolasjon og lagt et mistenksomhetens lys over deres virksomhet".

Forfatterens hypotese er at organisasjonen var "Europas første antinazistiske sabotasjeorganisasjon" og følgelig tok opp sin kamp allerede i tredverne. Den spanske borgerkrig som øvelses- og rekrutteringsarena ble viktig. Borgersrud viser til det særtrekket at denne strengt konspirative og illegale kamporganisasjonen valgte å bygge på sjøfolk og havne- og industriarbeidere – "ikke intellektuelle". De rikholdige detaljer i og nye opplysninger om hva organisasjonen gjennomførte, er bokens utvilsomme styrke.

Men boken har en tendens til å bli for detaljpreget. Den mangler et overordnende grep. Det sistnevnte fremkommer når forfatteren omtaler Sovjetunionen som "en sosialistisk stat". Dermed blir også Wollweberorganisasjonens "antinazistiske" karakter uproblematisk for forfatteren, og han gir en løpende beretning uten å forholde seg til hvis interesser den primært tjente. En annen tvilsom påstand er at det "aldri har blitt dokumentert at det faktisk forelå ... en sovjetisk motstand mot en mer aktiv krigspolitikk fra NKPs side i Norge mellom 9. april 1940 og 22. juni 1941" (s. 245).

Når et verk som Borgersruds skrives i 1997, er det et minste-

krav at man får en inngående avklaring av organisasjonens kommandoforhold og reelle mål. For kjennere av Sovjetunionens historie, mer enn antyder Borgersrud at Wollweber ikke var sin egen kommandant, men et instrument i sovjetledelsens europeiske sikkerhetspolitikk, nærmere bestemt i Josef Stalins hender. På en slik bakgrunn blir Borgersruds benevnelse "Europas første antinazistiske sabotasjeorganisasjon" i beste fall utilstrekkelig. Det korrekte blir: Sovjetunionens sabotasjeorganisasjon i utlandet. Så lenge mange av Sunde-gruppens medlemmer ikke var informert om at de var NKVDs forlengede arm i Norge, kan man forstå at de oppfattet sin kamp som en rent norsk betinget innsats – og at de fortjener betimelig honnør deretter.

Innsikt i dette overordnede forholdet til Sovjetunionen blir også avgjørende for å forstå konflikten mellom Sunde og NKPs leder, Furubotn. Når Borgersrud nå så grundig har belagt Sundes underordning under Sovjetunionen, blir Furubotns tidligere påstand om at han ikke kunne akseptere at Sunde primært tok sine ordrer fra Moskva, bekrefte. For Borgersrud er svaret på dette problemet at Furubotn selv ønsket kontaktlinjen til Moskva. Borgersrud forsvarer Sunde: "Sundes fullmakter fra Wollweber ga ham ingen rett til å integrere organisasjonen i NKP. Selv om ledelsen i Moskva var langt borte og til tider nesten ikke følbare, var den der, uavhengig av hans vilje" (s. 255/56). For det første undervurderer Borgersrud her Moskvas radiosendernet, samt kurerer. Dernest er det klart at Sunde kunne slutte seg til Furubotns apparat, hvis

det var norske interesser som lå til grunn for hans kampinnsats. Poenget er at Borgersrud har vist at stimulansen for Sunde var tjenesten for Moskva, mens Furubotn ville bygge opp et selvstendig norsk motstandsapparat. Et annet moment, som Borgersrud viser lite forståelse for, er spørsmålet om ansvarlighet i motstandskampen. Fra verket til StÉphane Courtois og Marc Lazar om Det franske kommunistpartis historie vet vi at Stalin befalte at europeiske kommunister ved det tyske angrepet den 22. juni 1941 straks skulle sette sine liv inn for å hemme den tyske invasjonen mot Sovjetunionen. Hverken sovjetiske eller vest-europeiske menneskeliv spilte noen rolle for Stalins kamp.

Borgersrud kan gis rett i at Furubotn "dempet" Sunde, da han betraktet Sundes kampformer som tvilsomme og farlige – sett ut fra det norske folk og arbeiderklassens interesser. Likevel demonstrerer Nødvendig innsats at Sunde og hans arbeiderklasse rekrutter gjorde en heltmodig innsats mot den tyske okkupasjonsmakt. Men som motstandsinstrument var organisasjonen i prinsippet på linje med tilsvarende organisasjoner som arbeidet for andre utenlandske interesser, om det var for amerikanerne eller engelskmennene.

Borgersrud skriver engasjerende og lettfattelig. Det prisverdige med Borgersruds bok er at han, til tross for mangel på økonomiske ressurser, har fremskaffet et omfangsrikt kildemateriale som tidligere har vært ukjent. Han må honoreres at han har tilført ikke bare norsk, men skandinavisk krigshistorie ny og betydningsfull innsikt.

Torgrim Titlestad

Arbejdsliv og ny teknologi

Jørgen Burchardt: *Arbejdsliv og ny teknologi. Vilh. Langes Tobaksfabrik Slagelse 1873-1966, Sorø amts museum/Forlaget Kulturbøger, Ringe 1995, 208 s., kr. 186.-, ISBN 87-88327-14-0.*

Forskning i arbejdsliv og arbejdsmarkedsforhold er et stort forskningsområde i Danmark. Det er dog først og fremmest sociologer og andre samtidsskribenter, der arbejder indenfor området, hvorimod historikere, etnologer og andre kulturforskere i meget mindre omfang har interesseret sig for dette forskningsfelt. Dette kan undre, da de andre skandinaviske lande har en omfattende og mangefacetteret historisk forskning i arbejdsliv og arbejdslivets kultur. Jørgen Burchardts bog *Arbejdsliv og ny teknologi* er derfor en vigtigt og interessant undersøgelse både som empirisk dokumentation af arbejdslivet på en tobaksfabrik i provinsen og som et indlæg i forskningsdiskussionen om "hvad et arbejde er, hvad det har af kvaliteter og hvilke mekanismer, der forandrer arbejdet", specielt med teknologiudviklingen som omdrejningspunkt. JB's udgangspunkt er, at hele menneskets tilværelse struktureres af arbejdet, men at arbejderne også til en vis grad har mulighed for at påvirke deres arbejdsforhold.

Undersøgelsen fokuserer på tobaksindustrien og viser hvilke ændringer, der sker i arbejdslivet fra en håndværksmæssigt baseret produktion til en industriproduktion. Bogen beskriver, "hvordan arbejdslivet og ny teknologi har spillet ind mod hinanden". Centralt i studiet står de ændringer, der sker i arbejdets kultur

over en knapt hundredårig periode. JB arbejder med et bredt kulturbegreb, hvor kultur er den totale livssituation, som mennesker befinder sig i. For at kunne gå i dybden har JB valgt feltstudiet som metodisk arbejdsform og undersøgelsen er altså et lokal- og totalstudie af udviklingen på Vilh. Langes tobaksfabrik i Slagelse fra 1873 til 1966.

Undersøgelsen beskæftiger sig således med alle aspekter omkring tobaksfabrikken og dens arbejdere og de ændringer der sker i arbejdslivet indtil fabrikkens lukning i 1966. En sådan holistisk undersøgelse giver mulighed for at se den interaktion, der sker mellem virksomhed, arbejdere og lokalsamfund. Den samfundsmæssige udvikling spores mest igennem markedets konkurrencekrav og deraf nødvendige teknologiudvikling, hvis fabrikken skulle klare sig. Arbejdsforholdene påvirkes dog også af tilrejsende arbejdere og deres erfaringer, og påvirkninger fra verdenssamfundet. I en periode i tyverne lykkedes det bl.a. tobaksarbejdernes fagforening at få indført bedriftsråd med overskudsdeling under inspiration af revolutioner ude i den store verden og dele af den danske fagbevægelses ønsker om socialisering af arbejdslivet. Ordningen forsvandt dog i trediverne, da virksomheden blev et aktieselskab.

Bogen begynder med et kort rids over tobakkens kulturhistorie og fokuserer derefter på Slagelse og tobaksfagets historie i byen, og specielt Vilh Langes virksomhed. Det ene hovedafsnit beskriver de forandringer, der er sket på de forskellige arbejdsområder på virksomheden. Udover tobaks- og skråtobaksarbejdet inddrages også administrationen

og ledelsens arbejdsområder. Dette giver et spændende indblik i virksomheden som en organisme med med- og modspil aktører imellem.

Tobaksarbejdets forskellige delprocesser beskrives grundigt med de ændringer, der sker over tid under bestandig påvirkning af ny teknologi og ny organisering af arbejdet. Fra cigarmagerne stod for hele den håndværksmæssige produktion til maskiner og kvinder midt i 1960'erne havde overtaget arbejdet. Cigarfremstillingen involverede flere typer af håndværk, der i løbet af århundredet blev reduceret til maskinovervågning. Arbejdet overgik i perioden i hovedsagen fra faglærte mænd til ufaglærte kvinder. Indtil fabriksloven i 1913 forbød børnearbejde på fabrikker var tobaksarbejdet dog et udpræget børnearbejdsområdet, men børnene blev efter 1913 erstattet af kvinder. Som JB konkluderer gennemløb tobaksarbejdet en udvikling fra håndværk til et fuldstændigt dequalificeret arbejde, som beskrevet af Braverman i *Arbete och monopolkapital*.

Det andet hovedafsnit har overskriften arbejdslivets kultur og beskriver, hvorledes de forskellige grupper af arbejdere (og ledelsen) oplevede arbejdslivet. Afsnittet rummer også beskrivelse af arbejderkollektivet og dets "repræsentant" fagforeningen. Tobaksarbejderne har både i egne og omverdenens øjne en særegen kultur, der har traditioner langt tilbage. Cigarmagere, sortere og skråtobaksarbejdere var selvbevidste arbejdere. Opdragelsen til kulturen lå allerede i lærlingeårene. Man kan stille det spørgsmål, om denne fagstolthed i virkeligheden var med til at jage mændene ud af faget,

da maskinerne holdt deres indtog, fordi det var under deres værdighed at være maskinpassere. Det skal dog også nævnes, at lønnen blev lagt efter kvindernes lave niveau, så mændene ville have tabt meget i fortjeneste, hvis de selv havde overtaget arbejdet. I en diskussion om kønsarbejdsdelingens udvikling og begrundelse er det interessant at iagttage, at de faglærte cigarilloarbejdere, som for manges vedkommende var kvinder, valgte at arbejde ved maskinerne fremfor at gå over til anden beskæftigelse eller blive pendlere til København, som en del faglærte mænd gjorde i 1950'erne.

Selv om bogen bevidst eller ubevidst sætter fokus på de mandlige faglærte arbejdere og deres kultur og i nogen grad ser historien derudfra, skal der en stor ros til JB for, at han i analysen har lagt et kønsperspektiv ned over historien. Det giver meget større muligheder for at forstå den udvikling, der foregår, når man kender alle aktørerne. Dog vil jeg nok mene, at afsnittet om kvindernes arbejdskultur bygger på et relativt tyndt kildegrundlag og en del generaliseringer. Kvindernes "anderledes" optræden skal, som JB bemærker, ses i sammenhæng med, at kulturen på fabrikken var mændenes kultur og foregik på mændenes præmisser.

I et sidste afsnit trækker JB nogle lange linjer fra håndværk til industri og fra håndværkerkultur til industrikultur, hvor en diskussion om det gode arbejde også indgår. Med den udvikling som tobaksindustrien har gennemløbet kan det næsten kun blive en begrædelig affære, når udgangspunktet er et håndværk, der blev til industri. JB konkluderer da også på spørgsmålet,

han startede med at stille, om hvilke mekanismer der forandrer arbejdet, at markedet har været afgørende for udviklingen, og at arbejderne i bedste fald kun har kunnet "begrænse markedsmechanismernes uhæmmede kræfter".

Da JB både henvender sig til forskere på arbejdslivfeltet og den almindeligt interesserede læser, har han lagt afsnittet om begreber, teori og metode til sidst, som man kan læse eller springe over alt efter formål.

JBs undersøgelse af tobaksfabrikken i Slagelse er en meget anvendelig undersøgelse, der igennem hele bogen relaterer sig til mange løbende diskussioner fra arbejdslivsforskningen, ikke mindst med henblik på modstillinger som: faglært/ ufaglært, mand/ kvinde, periferi/ center, arbejdsgiver/fagforening, håndværk/industri osv. Som et virksomhedsstudie hviler bogen i sig selv, men JB relaterer undersøgelsen, hvor det er muligt, til den store verden udenfor, men generaliserer ikke længere ud end undersøgelsen kan bære. Virksomhedsundersøgelser som denne giver mulighed for at komme tæt på ændringsprocesserne og aktørerne i disse. Studierne viser, at der er mange variationer. Derfor må der også laves lokalstudier, som sammen med de generelle undersøgelser, kan vise de bagomliggende faktorer, der virker på markedet og i arbejdslivet.

Anette Eklund Hansen

Fiktion - erindring

Clausen, Erik Ahrensborg: Lukketid. Beretninger fra det 20. århundrede skrift nr. 4. ABA og Arbejdermuseet, København 1997, 99 s., kr. 98,-, ISBN 87 886 2614 8

Fortrolige beretninger fra forfatterens liv og hans omgangskreds er i denne bog omarbejdet til fiktion. Læseren mærker dog straks, hvor tæt novellerne er på virkeligheden. Med beskrivelser af blandt andet de små selvstændiges svære situation kommer forfatteren tæt på og involverer sig i personerne. For ikke at tale om den fremragende skildring af lukningen af en virksomhed og effekten det har på arbejderne, der har knoklet deres bedste år væk og som er stolte af deres arbejde. Den svære arbejdsløshed der følger og særligt de ældres utryghed på arbejdsmarkedet bliver indgående skildret.

Bogen handler imidlertid også om arbejdernes drømme – at købe et parcelhus med deraf følgende evig spinken og sparen for forsat kunne blive boende der. At stresse af på en teltlejr og nyde feriens velsignelser.

Der er emner, der sjældent tages op i skønlitteraturen som de gribende scener vi alle kender fra indkøbscentrene og kæmpestore supermarkeder, hvor børn og forældre næsten ikke kan undgå at blive væk fra hinanden. Samt beretningen om mødet med de nye danskere, der kom til Danmark som gæstearbejdere, og om hvordan deres liv er her.

Igennem hele bogen er der en god og troværdig dialog, som passer godt til de tider, de forskellige noveller beskriver. Det er en meget læseværdig samling af erindringsstumper Erik A.

Clausen her har digtet videre på Erik A. Clausen.

Anne-Lise Walsted

Nyt om håndværkere

David Davidsen og Erik Nørr: *Håndværkeruddannelserne i København. Registratur over Københavns tekniske Skoles arkiv 1843-ca. 1988. Udgivet af Københavns tekniske Skole og Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm 1998. 126 sider. Pris 100 kr. ISBN 87-7472-125-7*

Bogen hører til den serie af registraturbind, som det sjællandske landsarkiv gennem flere år har udgivet. Hovedvægten i materialet ligger da også på Den tekniske Skoles eget materiale. Den omfatter "Landsarkivets største arkiv fra en uddannelsesinstitution" (Inge Bundsgaards forord), hvis materiale blev afleveret 1991-93. Dette arkiv har bevaret et stort materiale, heriblandt regnskabsbilag fra årene efter 1871. Der er imidlertid også medtaget flere institutioner, som enten er blevet inddraget eller udskilt fra skolens virksomhed: Tegne- og Kunstindustri-skolen for Kvinder, Institut for Metalarbejdere, Kunsthåndværkerskolen (Skolen for Brugs-kunst og Dansk Designskole) og Teknikumuddannelsen (Københavns Teknikum og Københavns Ingeniørhøjskole). I et fyldigt til-læg der omfatter afleveringer efter 1995 er medtaget registraturer fra Fagskolen for Boghåndværk.

Forordet er forsynet med en to-siders historisk gennemgang af skolens forudsætninger. Den er et barn af 1700-tallets voksende interesse for håndværkerfa-

gets teoretiske grundlag. Man hører om den danske håndværkeruddannelses udvikling frem til skabelsen af Det tekniske selskab i 1843 og derefter udviklingen op til i dag. Trods kortheden er den velskrevet og præcis, og giver baggrundsviden til folk som normalt ikke er inde i den del af vor uddannelseshistorie. En lille litteraturliste giver henvisninger til mere detaljerede oplysninger om emnet.

Selve bogens hoveddel gælder Den tekniske Skole. Den omfatter registraturer over bl. a. korrespondance (helt fra begyndelsen 1843), bygninger og inventar, regnskaber, legater, lærerudvalg og -råd, daglig undervisning, eksamen, karaktergivning og prisopgaver. Skal en kort karakteristik gives, forekommer bogen umiddelbart at være en nyttig og let håndterlig indgang til dette måske mindre påagtede emne inden for dansk arkivhistorie, med mange udførlige ekstraplysninger angående de enkelte registraturer. Kun savner man et register, selv om bogens forholdsvis overskuelige omfang måske gør dette til et urimeligt krav. Det klæder desuden bogen, at den som de tidligere publikationer fra arkiverne, er forsynet med et ret omfattende billedmateriale (29 sider i alt) som dels viser undervisningssituationer gennem skolens historie, dels eksempler på eksamensbeviser, hovedbøger osv. Herved gøres emnet for registraturerne levende og der gives også i billedteksterne et indblik i udvikling og skoleliv, som naturligvis ikke ellers kan skildres i en bog som denne.

Vagn Buchmann

Tyskere i London under Anden Verdenskrig

Ludwig Eiber: *die Sozialdemokratie in der Emigration. Die "Union deutscher sozialistischer organisationen in Großbritannien" 1941-1946 und ihre Mitglieder. Protokolle, Erklärungen, Materialien Archiv für sozialgeschichte, Beiheft 19 J.H.W. Dietz Nachfolger, Bonn 1998, CLXXXVI, 911, DM 168,-, ISBN 3-8012-4084-3.*

I 1995 udgaves i den ovennævnte skriftrække et ligeledes meget omfangsrigt bind med det tyske socialdemokratis (SPD) bestyrelsesprotokoller for tiden 1933-1940, dvs. den flygtede emigrationsledelses centrale arkiver, som Gestapo havde fundet i Paris, og som i lang tid havde ligget urørt i Institutet for marxisme-leninisme i Østberlin. Dette bind udgives som en slags fortsættelse, idet det i indledningen hævdes, at emigrationsgruppen i London repræsenterede det tyske socialdemokrati, og at sammenslutningen af socialdemokratiske grupper, "Union", fik en væsentlig betydning for SPDs genopståen og udvikling efter 1945. Det sidste er utvivlsomt rigtigt.

Mens emigrationsledelsen indtil 1940 var en klar fortsættelse af det gamle partis ledelse og havde den samme klare autoritet, var situationen efter Frankrigs fald i sommeren 1940 en helt anden. Den hidtidige ledelse spredtes for alle vinde, enkelte døde i denne tid, og de socialdemokratiske emigranter stod uden en entydig ledelse. Hertil kom, at SPD i eksil kun var en blandt adskillige grupper, der var udgået fra det gamle SPD. I 1925 var en

yderst autoritær, anti-demokratiske sekt blevet ekskluderet partiet, nemlig Internationaler Sozialistischer Kampfbund (ISK), som dog i den antifascistiske kamp og i emigrationen havde en betydning, der gik ud over dens lave medlemstal.

Venstresocialdemokraterne i Socialistisk Arbejderparti (SAP) havde forladt SPD i 1931 og fik i illegalitetens og i de første emigrationsår en væsentlig politisk styrke; Neu Beginn var som ISK en kadreorganisation på nogle hundrede medlemmer, i en årrække en slags leninistisk organisation, der var meget aktiv i modstandsarbejdet og ligesom ISK kunne opretholde kontakter i Tyskland indtil 1940. Efter 1940 havde de tyske socialdemokrater kun faste organisatoriske centre i Storbritannien, Sverige, Schweiz, USA og enkelte steder i Latinamerika.

I 1940 var nogle sørgelige rester af disse politiske emigrantgrupper landet i Storbritannien, hovedsageligt i og omkring London, alt i alt omkring 300 mennesker, fordelt på de fire nævnte grupper. De tyske politiske emigranter var ikke en gruppe med stor prestige i England i 1940, og de socialdemokratiske emigranter havde næsten ingen indflydelse på noget som helst. Selv kommunisterne – ca. 400 personer – havde større betydning uden at have opbakning fra et af de store britiske partier. I denne situation indgik de fire nævnte grupper en samarbejdsaftale og optrådte udadtil som "Union deutscher sozialistischer Organisation", der umiddelbart efter maj 1945 udvikledes til det nye SPDs udlandsafdeling i London og til en vis grad repræsenterede de tyske socialdemokratier interesser overfor Labour Party (LP)

og dermed også den britiske efterkrigsregering. Da England var en af besættelsesmagterne, var det ikke uden betydning. Snart efter kunne de fleste af "Union"s medlemmer vende tilbage til Tyskland, og de indtog ret hurtigt centrale poster: Erich Ollenhauer blev partiets næstformand og efter Kurt Schumachers død i 1952 SPDs formand og kanslerkandidat, Willi Eichler fra ISK blev partiets førende ideolog og var central i udviklingen af SPD til etisk-liberalt folkeparti i 1950'erne. Andre kom til at indtage vigtige poster i partiet og fagbevægelsen.

Det er nok en fejlsvurdering at påstå, at SPD i London repræsenterede eller var identisk med eksilorganisationens ledelse. Gruppen var for svag, havde ikke finansielle muligheder, opbakningen fra Labour Party var nærmest ikke-eksisterende, og den var i indbyrdes splid, hvilket var en af årsagerne til LPs ringe interesse i gruppen. Det er tvivlsomt, om London-gruppens betydning er større end f.eks. den svenske eksilorganisations, der som den britiske gruppe udarbejdede programmatisk forslag, optog medlemmer fra de fire grupper (i Stockholm især SAP) og havde medlemmer, der fik stor betydning efter krigen, f.eks. Willy Brandt. Fælles for begge afdelinger var også den entydige afvisning af et samarbejde med kommunisterne for slet ikke at tale om organisatorisk sammensmeltning. Dvs. det, der kan anvendes mod denne omfangsrige udgivelse (små 1100 sider), er, at den alligevel ikke giver et gyldigt overblik over diskussionerne i de socialdemokratiske eksilorganisationer, men kun repræsenterer et af eksilcentrene.

Det skal ikke forstås som en teknisk kritik af udgivelsen, den er forbilledlig: indledningen er informativ, dokumenterne er bredt annoterede, det er lykkedes at finde mange personoplysninger (men ikke at gennemskue, at Arne Ordning er Arne Ordning), og udover de officielle materialer har udgiveren fundet supplerende materiale, som belyser specielt de tre mindre gruppers aktiviteter – han kunne for SAPs vedkommende have brugt en omfangsrig korrespondance mellem to medlemmer i hhv. London og Göteborg; den ligger i ABA. Dvs. man får et bredt indblik i den diskussion, der førtes i tiden 1941-1946 i London. Den er ikke uinteressant, men fortjener næppe den udførlighed, som den her gengives med. Naturligvis er det rart at kunne bruge en velbearbejdet kildeudgivelse – men spørgsmålet om kildernes relevans må også stilles, og det forekommer ikke at være sket her. Samtlige protokoller fra "Union" er gengivet i fuldstændig form, dette gælder ligeledes for SPD-gruppens materialer – en perfekt burokrat som Erich Ollenhauer havde sørget for, at alt blev opbevaret og overført til partiarkivet – mens de tre andre gruppers materialer er mere tilfældigt bevarede. SPD-gruppen i London udgav fra 1939 til 1948 et tidsskrift, "Sozialistische Mitteilungen", som iflg. Eiber har større udsagnskraft for indholdet af den socialdemokratiske politik end de i dette bind udgivne protokoller; Friedrich-Ebert-Stiftung forbereder et genoptryk af dette tidsskrift, som hævdes at være det vigtigste socialdemokratiske tidsskrift i krigsperioden. Også af denne grund ville et udvalg af kilder fra de forskellige eksilcentre have været af fo-

retrække. Det kunne måske have vist, at diskussionerne i stort omfang var identiske, at grundholdningen trods manglende forbindelser betød, at diskussionerne havde et felles indhold og formål. Det bliver en opgave for en kommende udgivelse, som kan profitere af de nu publicerede kilder og indledningen, der præciserer de socialdemokratiske gruppers muligheder for at arbejde og utvikle kontakter til deres omgivelser. Ikke minst et godt register giver mulighet for hurtigt å se, hvilke oppgaver gruppens arbejdede med.

Gerd Callesen

Nyt fra arkiverne i Moskva

Terje Halvorsen: Mellom Moskva og Berlin – Norges Kommunistiske Parti under ikke-angrepspakten mellom Sovjet-Unionen og Tyskland 23. august 1939 – 22. juni 1941, Falken Forlag, Oslo 1996, 220 s., ISBN 82 7009 287 8

Terje Halvorsens bok er den første bok med hovedperspektiv på NKPs politikk i den såkalte paktperioden 1939-41. Han bringer inn nytt materiale fra Moskva-arkivene og har foretatt en kritisk gjennomgang av den “oppleste” og “vedtatte” sannhet fra historikere og opinionspåvirkere – om at NKP inntok en protysk samarbeidsholdning overfor den tyske okkupasjon etter invasjonen i april 1940. Ved sin ryddige, systematiske og grundige fremstilling av NKPs politikk fra 1939-41, basert på nytt skriftlig kildemateriale, har Halvorsen gitt et avgjørende vitenskapelig bidrag til avvisning av den tidligere kalkrigsoppfat-

telsen av NKP som et pro-tysk kollaboratørparti 1939-41.

Halvorsen unnlater ikke å presentere mellomkrigstidens bakteppe for NKPs politikk under krigen. I kortfattet form gir han hovedtrekk og -svakheter ved det lille norske partiet fra dannelsen i 1923. Likevel kunne han ha fått mer ut av Moskva-arkivene. Da kunne han bedre ha forklart NKPs opptreden etter 1935. Et eksempel er at NKP ikke ønsket folkefrontpolitikken velkommen i 1936 (liksom Aksel Larsen i DKP), da NKP syntes den var for “nasjonalistisk” og lite klassebasert. Leseren ville fått bedre innsikt i samlingsforhandlingene NKP-DNA, dersom han hadde benyttet materialet fra Komintern. Komintern vurderte i 1937 å legge ned NKP, grunnet NKPs “inkompetanse”. Moskva hadde en oppfatning om at det var bedre for Kominterns sak å “fylle” kommunistene inn i Det norske Arbeiderparti. Mitt poeng er at mangel på Moskva-dokumenter forårsaker et visst skjevt fokus på NKP: presentasjonsrammen blir for norsk og for lite relatert til kommandosentralen og “mekanismene” i Moskva.

Forøvrig utmerker Halvorsens fremstilling seg ved hans systematiske sans for analyse av offisielle kilder og en velformulert opprulling av partiets utvikling på ulike stadier. Han dokumenterer at NKP ikke uttrykte pro-nazistiske holdninger, slik som NKPs motstandere påsto under den kalde krigen. Halvorsen lar det likevel ikke være noen tvil om at NKPs angrep på Norges regjering under selve invasjonen plasserte partiet i klasse med de norske nazistene i denne situasjonen. De to motstående politiske aktørene “var alene om direkte og åpent å falle landets re-

gjering i ryggen (s. 31)”. I motsetning til den kalde krigens fremstillinger, peker Halvorsen på at store deler av det “offisielle Norge” noe senere antok lignende samarbeidstanker som NKP forfektet.

Halvorsen vier et eget kapittel til avvik og opposisjon innen NKP. Han er inne på at det til tider var et gap mellom ledelsen i Oslo og medlemmene – spesielt i distriktene. Et eksempel på det er vedtaket i Nord-Norge om å støtte regjeringens forsvar mot “den angripende nazi-fiende” (s. 63). Halvorsen er spesielt opptatt av Vestlandslederens adferd, Peder Furubotn. Den etterhvert så ofte omtalte Vestlandskonferansen fra juli 1940 blir bragt på bane. Halvorsen mener dette er en komplisert sak å ta stilling til, delvis fordi konferansen har vært innvevd i intern NKP-strid etter krigen, men mest på grunn av kildesituasjonen. Man står fremfor et fåtall skriftlige kilder og en rekke muntlige. På dette punktet foretar Halvorsen en metodisk debatt hvor han ender opp med å la de skriftlige samtidskildene få “forrang” (s. 69). Halvorsen foretar her en viss kritikk av undertegnede synspunkter fra 1972- og 77. Han finner ikke tilstrekkelig skriftlig samtidsmateriale som legitimerer at Furubotn inntok en avvikende holdning i forhold til den offisielle Moskva-politikken (Undertegnede viser her til: I Stalins skygge, 1997). Riktignok holder Halvorsen det som “trolig” at Furubotn ble holdt utenfor den sentrale NKP-ledelsen etter signaler fra Komintern, men mer av personlige grunner enn av politiske (?). Når Halvorsen likevel aksepterer at Vestlandskonferansen inneholdt en “mer eksplisitt” anti-tysk brodd enn det man fant i

Oslo-miljøet, mener Halvorsen at det ikke "nødvendigvis" innebar noen direkte motsetning til NKP-linjen fra Oslo (s. 80-81). Tvertimot ser han konferansens nye linje som uttrykk for at arrangørene muligens var informert om en nye linje fra Moskva fra juni 1940, hvor Komintern i et hemmelig skriv oppfordret NKP til å supplere kampen for "sosial frigjøring" med innsats for "nasjonal frigjøring" og mot tysk "nyordning".

Dette nye dokumentet er sensasjonelt og brukt av flere av oss som arbeider med epoken. For Halvorsen blir dokumentet primært et middel som måtte "gi økt legitimitet til Furubotn og andre" som ønsket å prioritere den nasjonale dimensjon ved partiets politikk (s. 82). Halvorsens konklusjon om NKP-ledelsens politikk før partiforbudet mot NKP i august 1940 blir: frontstilling mot Storbritannia – avgrensning og grensesetting mot Tyskland. Men Oslo-ledelsen hadde ikke full kontroll – en opposisjon for klarere fronting mot tyskerne var på vei opp i partiet. Selv om NKP-ledelsen hadde en offisiell "taktisk" tilpasningslinje – bestemt av paktens Stalin/Hitler, arbeidet partiet i virkeligheten med politiske mål som var uforenlige med nazismen, mener Halvorsen.

Halvorsen går detaljert gjennom NKPs situasjon kort før og etter partiforbudet og gir her en meget viktig sammenfatning av det nå tilgjengelige kildematerialet – og av litteraturen på området inntil 1996. Hans hypotese er at partiet fortsatte sitt arbeid for både klassepolitiske og anti-nazistiske mål innen Komintern-rammen. Han viser at det fra høsten 1940 ble meningsstrid om "hvordan målene skulle nås (s. 99).

Ledelsen i Oslo holdt en lav profil, mens Furubotn på Vestlandet allerede var i gang med illegal virksomhet, forfulgt av tyskerne. Oslo-ledelsens primære arbeidsarena ble å prøve å bevare fagbevegelsen intakt mot nazistisk innflytelse. Partiet fikk en uventet og oppsiktsvekkende posisjon ved at en av sentralkomite-lederne ble sekretær i det "nyordnede" LO. Dermed fikk partiet direkte påvirkning på den nye LO-lederen – som også var sympatisk innstilt til NKP. NKP-linjen i LO var en legalitetslinje for å bevare fagorganisasjonen lengst mulig mot nazistisk smitte og organisatorisk kontroll. Skulle tyske inngrep endre situasjonen, ville NKP bryte denne linjen. For å legitimere at dette var NKPs linje, viser Halvorsen til NKPs illegale (men uoffisielle) avis Kjensgjerninger fra våren 1941. Halvorsen gir en beretning av en NKP-ledelse som prøvde å gå sine egne "realpolitiske" veier, mens Komintern-ledelsen ville ha en klarere anti-tysk linje i fagbevegelsen. Opp mot denne "norskinspirerte" tilpasningslinjen setter Halvorsen Furubotn, som den eneste av NKP-lederne som levde i en illegal kampsituasjon, med en fagforeningslinje som forkastet NKP-ledelsens (s. 129). Ut fra dette forholdet kommer Halvorsen frem til at Furubotn var den i partiet som var mest i samsvar med Moskvas linje, ikke den offisielle ledelsen.

Halvorsens konklusjon er oppsiktsvekkende i forhold til hva som tidligere er blitt skrevet om NKP i denne tiden. Han kritiserer StÉphane Courtois og undertegnede for å ha skapt en myte om Furubotns selvstendige posisjon i forhold til Moskva i denne perioden: "det var snarere den sentrale partiledelsen i Oslo som

denne etiketten passet på". Halvorsen mener at det er en foreldet oppfatning at Komintern ikke ble anti-tysk før juni 1941. Han viser til materiale bl.a. fra Frankrike hvor han (feilaktig) mener å ha belegg for at FKP avspeilet Kominterns direktiver om "stadig klarere anti-tysk profil" (s. 132) sommeren 1940. Det som Halvorsen muligens ikke har fått med seg, er at Moskva i denne perioden forfulgte to linjer samtidig: på den ene siden den offisielle, dominante paktpolitikken, og på den andre siden en "skjult" linje, om forsiktig å posisjonere seg med tanke på tysk angrep mot Sovjetunionen: altså primært i Sovjetunionens interesser. Poenget synes klart i et direktiv til NKP, våren 1941 (gjengitt av Halvorsen, s. 201): "Dabei muss eine Taktik verfolgt werden, die Gestapo die Zuhörigkeit des Einzelnen zur K.P. nicht enthüllt". På denne bakgrunnen var Furubotns illegale kamp en provokasjon mot Moskvas linje, og han ble fra Oslo (?) forsøkt overtalt til å gå tilbake i legalitet, dvs. i tyske hender.

Halvorsen har påvist at NKP ikke var en enhetlig monolitt 1939-41, til tross for at han ikke har dratt inn de tallrike muntlige kilder på området. Disse kildene er en utfordring man som forsker bør forholde seg konkret og individuelt til. Hans fremstilling av Moskvas manøvrering med NKP virker ikke overbevisende, da den ikke er problematisert nok. De nye dokumenter som viser Moskvas "skjulte" linje, synes han å tro var den "egentlige". Det vil undertegnede karakterisere som en misoppfatning. Hovedlinjen for Stalin var å opprettholde den offisielle paktpolitikken og hindre vesteuropeiske

kommunister å så tvil om Moskvas hensikter overfor Tyskland. Den "skjulte" linjen var en "garderingslinje" som skulle utøves i hemmelighet, til Moskvas fordel. Problemet for Moskva var at man anså NKP-lederne som så "svake" at de ikke var i stand til å holde begge disse tankene i hodet samtidig: de ble paralyserede av den nitidige og årelange fjernstyringen fra Moskva – og forvirret av uklare signaler, som i 1940-41.

Torgrim Titlestad

Teknologiske forandringer i dansk industri 1870-1896

Ole Hyldtoft: Teknologiske forandringer i dansk industri 1870-1896. Dansk industri efter 1870, bind 4. Odense Universitetsforlag, Viborg 1996, 413 s., kr. 268,-, ISBN 87-7838-150-9

Det store projekt "Industriens Vækst og Vilkår. Dansk Industris Historie efter 1870" finansieret af Carlsbergfondet og Statens humanistiske Forskningsråd er nu nået til bind 4, det første af to bind, der tilsammen skal beskrive den teknologiske udvikling i dansk industri i perioden 1870 til 1972. Forfatteren er lektor ved Københavns Universitet, dr.phil. Ole Hyldtoft. Hyldtofts bog følger sig ind i og kompletterer en række af værker om dansk industris historie. Foruden en række arbejder af industrihistorikeren Camillus Nyrop før og omkring århundredeskiftet er de væsentligste værker om den industrielle udvikling kommet siden 2. Verdenskrig. Tiden frem til slutningen af 1800-tallet er således behandlet dels af Axel Nielsen m.fl. i trebinds værket

fra 1943-44 om "Industriens historie i Danmark" indtil 1870 og dels af Richard Willerslev med "Studier i dansk industrihistorie 1850-1880" fra 1952. Den nyere historie er behandlet af Hans Chr. Johansen, som i 1988 har udgivet det første bind i nærværende udgivelsesrække: "Industriens vækst og vilkår 1870-1973". Johansens værk er en sammenfatning af strukturudviklingen og den økonomiske udvikling i perioden. Ingen af de nævnte forfattere har imidlertid i samme grad som Hyldtoft fokuseret på de teknologiske forandringer og deres betydning for udviklingen og sammensætning af arbejdsstyrken. Dertil følger sig yderligere den i 1990erne aktualiserede problemstilling, som Hyldtoft tager op: de teknologiske forandringers konsekvenser for miljøet.

Som det vil være mange bekendt har Hyldtoft selv tidligere ydet nogle væsentlige bidrag til dansk industrihistorie, blandt andet sammen med Helle Askgaard og Niels Finn Christiansen i undervisningsmaterialet: "Det industrielle Danmark 1840-1914" fra 1984 og, ikke mindst, i disputatsen "Københavns industrialisering 1840-1914" ligeledes fra 1984.

Mange vil formentlig, som jeg, begynde læsningen med at undre sig over den noget skæve fordeling af de behandlede perioder i det her omtalte og i det kommende bind, der sammenlagt skal dække udviklingen i 102 år fra 1870 til 1972. Mens bind 4 kun behandler de 26 år fra 1870 til 1896 skal bind 5 altså dække hele 76 år. Hyldtoft forklarer i forordet og i slutningen af kapitel 1 den skæve tidsmæssige fordeling af stoffet med, at dels nummer det første

kapitel en samlet indledning med oversigt over teori og forskning samt litteratur og kildemateriale til de to bind, og dels at han anser det for et problem, at projektet begynder i 1870, idet meget af periodens betydningsfulde teknologi allerede var slået igennem i 1870. Hyldtoft har derfor valgt at give "en grundig redegørelse for en række klassiske teknologier" (s. 32). Det viser sig da også, når man kommer ind i bogen, at titlen burde have været: "Teknologiske forandringer i dansk industri 1840-1896". Hyldtoft begrunder sin disposition af stoffet med, at det var i perioden fra omkring 1840 til midten af 1860erne, at en række nye varer og produktionsmetoder slog igennem, mens perioden fra slutningen af 1860erne til midten af 1890erne navnlig var præget af en udvikling i bredden med få kvalitative forandringer. Fra 1870 til 1896 var det ikke mange nye industrier eller produktionsmåder, der slog i gennem. Dampkraft og værktøjs- og produktionsmaskiner var kommet til landet i den forudgående periode men blev først udbredt i de behandlede 26 år. Jeg er ganske enig med Hyldtoft i vurderingen af den teknologiske udviklings betydning i de omkring 30 år, der ligger inden 1870, men i forhold til bogens indhold er det lidt misvisende at projektets tidsramme har skullet fastholdes på titelbladet.

Bogen indledes som nævnt med et kapitel, der klart og velskrevet ridser problemstillingerne op, forklarer de nødvendige afgrænsninger og definitioner og giver et kort rids af de teknisk-historiske henholdsvis industrihistoriske traditioner. Dernæst bliver læserne præsenteret for det enorme kildemateriale

Hyldtoft har undersøgt, og som danner grundlag for bogen, og i kapitlets sidste afsnit diskuterer og præsenterer Hyldtoft sine teoretiske og metodiske overvejelser samt bogens opbygning.

I kapitel 2 giver Hyldtoft en samlet vurdering af den industrielle udvikling i perioden 1870 til 1896. Her argumenterer han yderligere for sit synspunkt, at det er forkert at opfatte Danmark som et teknologisk tilbagestående land i 1870, men at der i perioden fra omkring 1840 til begyndelsen af 1870'erne var sket en betydelig udvikling i produktionsmetoder og indførsel af ny teknologi, mens perioden ca. 1872 til 1897 i højere grad var præget af spredning af teknologien – en vækst i bredden. En væsentlig pointe hos Hyldtoft er således, at den traditionelle opfattelse af en depressionspræget udvikling i industrien præget af den store landbrugskrise, som havde ramt det danske samfund, ikke har bund i virkeligheden, men at omlægning i landbrugsproduktionen og prisfald i stedet sætter skub i den teknologiske og industrielle udvikling.

I de følgende kapitler tager Hyldtoft fat på først generelt at beskrive udviklingen i industriens kraftmaskiner og efterfølgende specifikt at beskrive en række brancher. Her behandles i nævnte rækkefølge: maskiner og transportmidler, teglværker og cementfabrikker, træ- og møbelteknologi, tekstilindustrien samt de arbejdsintensive industrier: tobaksindustri, handskeindustri, konfektionsindustri samt skotøjsfabrikker. Opbygningen er i vid udstrækning gjort ensartet i de enkelte kapitler. Der er således gennemgange af nye maskiner og produktionsmetoder indenfor brancherne ligesom der er

afsnit om arbejdere og arbejdsforhold, og hvert kapitel rundes af med en sammenfatning (der dog, formentlig for variationens skyld, skiftevis kaldes sammenfatning, hovedlinier, hovedtræk og tendenser).

Kapitel 9 handler så om industri og miljø, et område, der ikke tidligere har fået så meget opmærksomhed i de større industrihistoriske værker. Miljø- og sundhedsproblemer fulgte selvfølgelig i kølvandet på den fremvoksende industri. Som selve symbolet på den ny tids industri-virksomhed stod de knejsende skorstene og udspyede den sorte kulrøg over byerne, et problem, som kun langsomt blev erkendt og reguleret af myndighederne. Lugt-, spildevands- og andre hygiejniske problemer hørte også med til dagens uorden i datidens industrielle udvikling. Den voksende industri medførte en voksende belastning af miljøet, som myndighederne kun langsomt fik sat ind over for. Bogens eksempler viser, at det ikke kun er i dag, at myndighederne kan være tilbageholdende med at gribe ind overfor en virksomhed der sviner, hvis det betyder tab af arbejdspladser og skatteindtægter.

I kapitel 10 runder Hyldtoft fremstillingen af med at se på "Tendenser i den teknologiske udvikling 1870-1896". Her giver han dels et rids af udviklingen indenfor de industrier, der ikke er nærmere behandlet i fremstillingen, nemlig nogle landbrugsindustrier: spritfabrikker, møller og bryggerier samt papirindustri og den grafiske industri. Dels fremlægges i dette kapitel den udenlandske indflydelse på udviklingen. Hyldtoft har således undersøgt den teknologioverførsel, der skete gennem import af

udenlandske maskiner og udstyr og har påvist, at fra vi i Danmark omkring 1870 importerede ca. halvdelen af maskiner og udstyr fra Storbritannien og ca. en tredjedel fra Tyskland er det i slutningen af århundredet omvendt halvdelen af industriens maskiner og udstyr, der kommer fra Tyskland, mens kun en femtedel da importeres fra Storbritannien. Indflydelsen kommer fra da af i stigende grad fra USA.

Fremstillingen afsluttes på god maner med et fyldigt noteapparat og en omfattende bibliografi, som formentlig vil være meget nyttig for mange. Endelig er der inden registret, som afslutter bogen, et appendiks med industristatistik, som også vil kunne levere stof til mange undersøgelser fremover i dansk teknologi- og industrihistorie.

Gennemgangen af de enkelte brancher er præget af mange detaljer. Men heldigvis får læseren i sammenfatningerne i slutningen af kapitlerne og en afsluttede sammenfatning i kapitel 10 hjælp til at holde styr på de store linier. Der er stor forskel på hvor hurtigt og radikalt den teknologiske udvikling forløber i de forskellige brancher, men gennemgangen bekræfter, at hovedparten af de maskiner og den produktionsteknik der blev anvendt omkring 1896 allerede var taget i brug i 1870. Der kom kun få nye industrier til i perioden. Her kan nævnes: cementfabrikker, triko-tagefabrikker og maskinsnedkerier, og så de nye industrier knyttet til forarbejdning af landbrugsvarer: mejerier, slagterier og roesukkerfabrikkerne. Den mekaniske kraft får en større udbredelse i perioden. Dampkraften er den helt dominerende energiform, som kun langsomt får konkurrence fra de nye eks-

plosionsmotorer og de endnu nyere elmotorer.

En af de problemstillinger, Hyldtoft ikke behandler særligt indgående i fremstillingen er forholdet mellem den store vækst i arbejdsstyrken og drivkræfterne i den teknologiske udvikling. Hvad er årsag, og hvad er virkning? Hvordan foregår den gensidige påvirkning? I vore dage er der ingen tvivl om at ny teknologi hovedsagelig bliver indført for at rationalisere og effektivisere produktionen med henblik på at formindske omkostningerne – herunder navnlig lønomkostningerne. I slutningen af 1800-tallet er det formentlig et knap så entydigt billede. I det afsluttende kapitels sammenfatning nævner Hyldtoft (side 266), at den ny teknologi først og fremmest afhjælp en gammel flaskehals i råstofforsyningen i teglværks- og papirindustrien, idet de nye metoder var råstof- og kapitalbesparende, men at de næppe betød væsentlige lettelser i udgifterne til arbejdskraft. Hyldtoft mener også, at det ligner en generel tendens i flere “modne” industrier, hvor billigere anden generations maskiner blev indført.

Bogen har mange gode illustrationer, som ikke har været anvendt i nyere fremstillinger. Illustrationssiden er imidlertid lidt ujævn, men det skyldes utvivlsomt det tilgængelige materiales karakter. Jeg kunne dog godt have tænkt mig, at der til netop denne udgivelse havde været ofret lidt tid og penge på med tegninger og/eller beskrivelser at vise, hvordan den historiske teknik så ud og, ikke mindst, hvordan den virkede. Det kræver selvfølgelig, at der findes tilgængelig viden om de mange nævnte maskiners udseende og virkemåde, hvad er måske kun gør i begræn-

set omfang. Men netop den slags informationer kunne efter min mening have gjort bogen endnu mere værdifuld. I mange tilfælde forklarer Hyldtoft dog en maskines funktion og dertil kan yderligere være knyttet en illustration. Eksempelvis får vi i kapitel 6 om træ- og møbelteknologi (s. 135 ff.) forklaret flere af de nævnte saves virkemåde, og yderligere er der på side 136 illustrationer af henholdsvis en finersav og en rundsav (den sidstnævnte formentlig den af de nævnte maskinsave, der var mindst behov for at vise). Men på samme side bliver vi også præsenteret for en bræddesav, uden at den er hverken forklaret eller illustreret. På lignende vis dukker der mange steder i bogen benævnelser på maskiner op, som havde fortjent en forklaring eller tegning. Der kan i flæng nævnes et “dekaterapparat” fra klædeindustrien (s. 172) eller de i skofabrikation væsentlige “pløkkemaskiner” (s. 217) og “afnejmaskiner” (s. 218). Forfatter og redaktion har måske vurderet, at det ville blive for voldsomt med forklaringer eller tegninger af alle de mange maskiner, men i så fald burde der efter min mening have været en ordliste i bogen.

Hyldtoft har med denne bog leveret en særdeles grundig, samlet gennemgang af de teknologiske forandringer i de vigtigste industrielle fremstillingsprocesser i Danmark i slutningen af forrige århundrede.

Bogen er resultatet af et stort forskningsarbejde, og den vil fremover komme til at fungere som et af de væsentligste referenceværker om industriens teknologihistorie i den behandlede periode. Jeg ser med stor forventning frem til det næste bind fra Hyldtofts hånd

Til sidst bliver jeg dog af lidt mere snævert faglige grunde nødt til at sætte en enkelt detalje på plads. I sine indledende bemærkninger til kapitlet om industri og miljø skriver Hyldtoft – hvad der utvivlsomt er rigtigt – at det kunne være en blandet fornøjelse at være nabo til en driftig slagter eller en flittig kobbersmed (s. 223). Som illustration af det, fortæller han med Camillus Nyrop som kilde om den driftige, nybagte smedemester Hans Henrik Baumgarten, der i 1842 indrettede et smedeværksted på anden sal i baghuset til Købmagergade 46. Ejendommens ejer, Københavns Kreditkasse, syntes dog rimeligt nok ikke om, at støj og rystelser fra Baumgartens hamren på ambolten forplantede sig til resten af huset. Baumgarten fik pålæg om ikke at fortsætte sin hamren, men i stedet for at holde inde med sine aktiviteter, valgte han den snedige løsning at sætte ambolten på fjedre, hvorpå han fortsatte sin hamren. Baumgartens opfindsomhed har næppe ganske fjernet generne fra hans virksomhed, men Kreditkassen valgte at lade som ingenting. Se, denne fine illustration af Baumgartens usædvanlige snilde kalder Hyldtoft for en anekdote, en betegnelse, der normalt bruges om en ikke-dokumenteret historie. Men på Teknisk Museum står faktisk den omtalte ambolt med fjedrene, så det er sandelig ikke nogen anekdote – næh, det er skam ganske vist.

Flemming Steen Nielsen

'We Are All Leaders'

Staughton Lynd (Ed.): *'We Are All Leaders'. The Alternative Unionism of the Early 1930s.* University of Illinois Press. Chicago, 1996. 343 s. ISBN 0252065476.

Den amerikanske arbejderbevægelse har altid fulgt andre veje i sin udvikling, end hvad man har kunnet iagttage i Europa. Fraværet af et politisk arbejderparti med egentlig gennembrudskraft i forhold til arbejderklassens brede masser er naturligvis en af de mest iøjnefaldende forskelligheder, men der er også særegne træk indenfor selve fagbevægelsen. Heriblandt ikke mindst den særlige amerikanske variation af syndikalismen, som først og med størst styrke blev fremført af fagforbundet Industrial Workers of the World – IWW. IWW's storhedsperiode varede blot ca. 15 år, fra begyndelsen af århundredet til omkring 1920. En række forskellige forhold gjorde, at det magtfulde forbund bukkede under, dels p.g.a. massiv politisk forfølgelse fra de amerikanske myndigheders side, dels p.g.a. manglende intern organisatorisk evne og vilje. Helt forsvandt IWW's indflydelse imidlertid ikke fra den amerikanske fagbevægelse. Selv i dag findes en tradition i den amerikanske arbejderbevægelse, der indædt bekæmper, hvad man betegner "bureaucratic business unionism" der i sin reneste og mest ubesmykkede form repræsenteres af den organisatoriske gigant AFL-CIO. Mens de oppositionelle kræfter mod hovedstrømmen i den amerikanske fagbevægelse i dag er relativt få, små og spredte, var der i sagens natur mere styrke i denne strømning i den tidsperiode, der lå

mellem IWW's undergang og dannelsen af CIO i midten af 1930'erne. Repræsentanter for og sympatisører med denne særlige amerikanske variation af anarkosyndikalismen står bag udarbejdelsen og udgivelsen af nærværende bog, som indeholder en samling artikler, der alle giver en historisk belysning af en række små selvstændige fagforeninger, der heroisk kæmpede for deres sag op gennem 1930'erne – ofte mod overvældende overmagt.

"We Are All Leaders" rummer i alt 9 artikler samt en generel introduktion til den overordnede problematik skrevet af redaktøren. Bogen udstyret med et omfattende indeks, der henviser til diverse faglige organisationer og – som traditionen byder indenfor den amerikanske historiskrivning om arbejderbevægelsen – et væld af personnavne. De 9 artikler er følgende:

Rosemary Feurer: *The Nut-pickers' Union, 1933-34.* Crossing the Boundaries of Community and Workplace. Peter Rachleff: *Organizing "Wall to Wall".* The Independent Union of All Workers, 1933-37. Janet Irons: *The Challenge of National Coordination.* Southern Textile Workers and the General Textile Strike of 1934. Mark D. Naison: *The Southern Tenant Farmers' Union and the CIO.* Eric Leif Davin: *The Very Last Hurrah? The Defeat of the Labor Party Idea, 1934-36.* Elizabeth Faue: *Paths of Unionization.* Community, Bureaucracy, and Gender in the Minneapolis. Labor Movement of the 1930s. Michael Kozura: *We Stood our Ground.* Anthracite Miners and the Expropriation of Corporate Property, 1930-41. John Borsos: "We Make You This Appeal in the

Name of Every Union, Man and Woman in Barberton". *Solidarity Unionism in Barberton, Ohio, 1933-41.* Stan Weir: *Unions with Leaders Who Stay on the Job.*

Bogens længste artikel, Eric Leif Davin: *The Very Last Hurrah? Defeat of the Labor Party Idea, 1934-36,* adskiller sig fra bogens øvrige artikler, idet den primært omhandler de bestræbelser der gik ud på at få etableret et politisk talerør for den militante fagbevægelses smågrupper, der var præget af ideologiske fragmenter fra anarkosyndikalismen og til dels også trotskismen, hvor sært det end måtte lyde. Eric Leif Davin giver en ganske spændende beskrivelse af dannelsen af *The Non-Partisan League*, der skulle udvikle sig til *The American Labor Party*, der i princippet skulle forene bønder og arbejdere. Partiforberedelserne foregik under vanskelige vilkår. Dels blev de angrebet fra de eksisterende små arbejderpartier, Socialist Party og Socialist Labor Party, mens det amerikanske kommunistparti først værdigede partibevegelsen omtale efter gennemslaget af Kominterns folkefrontspolitik i 1934-35, idet man opfattede de igangværende bestræbelser som et passende led i denne strategi udmøntet på amerikanske forhold. CIO's dannelsen og massive fremgang i midten af 1930'erne kom til at gøre udslaget på ikke blot partibevegelserne men også drømmene om udviklingen af et stort og stærkt fagforbund baseret på en militant socialistisk grundlag. CIO dannede en politisk alliance med Roosevelt's Demokratiske Parti i 1936, en alliance der har præget forholdet mellem amerikansk fagbevægelse og partipolitik siden da.

"We Are All Leaders" er en

læseværdig bog om nogle små parenteser i den amerikanske arbejderbevægelses historie. Forfatterne har skrevet deres artikler med hjerte såvel som hjerne. Men selv om historien om f.eks. The Nutpickers' Union i 1933-34 kun dækker et ganske lille område i den samlede historie, er den dog alligevel karakteristisk for en type organisationer, der på mange måder var med til at sætte et afgørende præg på i hvert fald dele af den amerikanske arbejderbevægelses udvikling og historie i den første del af det tyvende århundrede. Bl.a. derfor er *We Are All Leaders* værd at beskæftige sig med.

Niels Ole H. Jensen

Var revolutionen en revolution?

Ernest Mandel: *Oktober 1917. Statskup eller revolution?*, ovs. Bertel Nygaard, 121 s., Socialistisk Arbejderforlag.

Den russiske revolutions karakter har i mange år været en fast rituel øvelse på venstrefløj. Det startede allerede med Kautskys undsigelser i årene lige efter revolutionen og fortsatte ikke mindst med Trotskij's forskellige analyser. Spørgsmålene bevæger sig langs to dimensioner: for det første drejer det sig om, hvorvidt det var en revolution eller noget andet f.eks. et kup; for det andet drejer det sig om, hvornår det gik galt, hvornår revolutionen holdt op med at være en mulig socialistisk revolution, og hvis skylden var.

Denne øvelse er naturligvis ikke uden betydning, blot fordi den er ritualiseret. Problemet med øvelsen er, at den har fastholdt dele af venstrefløj i en

binding til en historisk tildragelse, som førte til en historisk katastrofe. For at distancere sig fra stalinismen har mange på venstrefløjens syslet med næsten skolastiske undersøgelser af historiske skyldsspørgsmål. Ikke mindst trotskisterne har haft deres problemer.

Ernest Mandel, som døde i 1995, har i mange sammenhænge vist sig som en meget dygtig og skarpsindig analytiker. Hans lille bog om revolutionen, som nu er kommet på dansk, er på mange måder typisk for, hvad man kunne kalde den politiske Mandel. Den er som hans store økonomiske analyser præget af indsigt og skarpsind, men også af en lidt gammelmodig følelsesfuld politisk retorik, som er en arv fra Lenin og Trotskij. Men bogen er velskrevet og absolut værd at læse.

Mandels ærinde er, som titlen klart gør opmærksom på, at reabilitere 'oktober' som en rigtig revolution. Og han er velorienteret også i den nyere forskning. Det er også meget rigtigt alt hvad han skriver om revolutionen som begreb. Det virker bare lidt fattigt. Det virker som et ekko af lige så mange diskussioner om den franske revolutions karakter, som fulgte med emigranterne efter 1789.

Efter min bedste overbevisning kan man dårligt blive rigtig uenig med Mandel, som også er fornuftig nok til at være lidt kritisk over for Lenin. Hans problem er imidlertid at han vil redde den russiske revolution. Derfor er hans distance aldrig stor nok. Og der er altid en skjult dagsorden i hans argumentation. Denne dagsorden rækker udenfor bogen, men er jo at det var Stalins skyld at det hele blev tabt på jorden.

I det omfang det giver mening at diskutere skyld, må Lenin og Trotskij imidlertid bære deres del af ansvaret. De lagde grunden til det Stalin førte til sin konsekvens. Deres forestilling om historien er samme teleologiske determinisme som hos Kautsky. Det særlige ved den russiske bolsjevisme var dens voluntaristiske og præmoderne tilsnit.

For Mandel ligger der i den russiske revolution en humanistisk forhåbning, som det stadig giver mening at oplyse og dechiffere. Spørgsmålet er imidlertid om ikke denne forhåbning er blevet væk i meget slidte politiske ord, som lyder museale i dag. Hvad betyder et ord som 'arbejderavantgarde' i dag? Jeg mener: har det nogensomhelst umiddelbar fascination tilbage? Er det ikke blevet et musealt ord, som i bedste fald kan blive et tegn på at man tilhører den samme lille marginale sprogbrugsenhed? Trotskismen står som hele venstrefløjens overfor problemet med at gengive visionerne en fascinationskraft. Det vidste Mandel godt, tror jeg. Men hans lille bog løber hele tiden panden mod historiens mur: hvis det altså var en revolution, hvad så? Skal vi tro på, at bare Lenin havde levet længere, så var historien gået anderledes?

Vores viden om den russiske revolutions udvikling bliver i disse år større og mere nuanceret med åbningen af de russiske arkiver. Jeg tror det er ny viden vi trænger til, de gamle sten er vendt så mange gange at de er blevet til grus.

Morten Thing

Arbejdsfolk, klassekampen – og journalisten

Erik Nørgaard: Arbejdsfolk på Langeland i 100 år.

Udg. i anledning af SID Rudkøbing 100 års jubilæum. SID Rudkøbing 1997, 160 s., kr. 200,- ISBN 87-986561-0-4

Arbejds mændene på Langeland fejrede deres 100-års jubilæum bl.a. ved at udgive et festskrift. I forordet skriver SID-lokalformanden Tonni Hansen, at bogens ambitionsniveau havde været stort. Nemlig at fortælle nutiden væsentlige og ukendte træk om underklassen på Langeland, og som det hedder: "En aldrig tidligere set historieskrivning her på Langeland."

Det meste af bogens materiale er samlet af Arbejder Historisk Forening for Langeland, mens journalist Erik Nørgaard har været forfatter til bogen. Gennem 15 kapitler fortælles historien om den lokale arbejdsmand gennem 100 år. Første kapitel har overskriften: "Landets rigeste – og fattigste." Det skal forstås på den måde, at i 1907 var Rudkøbing med sine 3.500 indbyggere forholdsmæssigt Danmarks rigeste by – da 600 af byens borgere kunne betegnes som folk med "større formuer". En opgørelse over antallet af Rudkøbings fattige på samme tidspunkt kendes ikke. Alene de 30 "lemmer" i byens fattiggård påkaldte sig borgerskabets interesse, for det var kommunekassen, som skulle afholde udgifterne til deres eksistens. Forfatteren citerer fra en samtidig debat om fattiggården, at en af byens købmænd i modsætning til andre ikke fandt forholdene så slemme og citeres for følgende udtalelse: "Fattiglemmerne vil jo næsten

ikke dø her; de bliver gamle folk!" Til gengæld fortæller Erik Nørgaard, at byproletariatet i Rudkøbing var bedre stillet end proletariatet i København: "Man kendte hinanden, hjalp ofte hinanden, havde adgang til lys og luft og vand lige udenfor døren."

I de fire efterfølgende kapitler redegøres for optakten frem til stiftelsen af SID Rudkøbing i januar 1897. Det første socialistiske møde på Langeland blev afholdt i 1884. Taleren var landsformanden for smedene, Ferdinand Hurop, og kort tid efter blev en socialdemokratisk forening dannet i Rudkøbing. Som dog, forsigtigt nok i en lille by, kaldte sig "Demokratisk Forening for Rudkjøbing og Omegn". Ellers indskrænkede den lokale arbejderbevægelse sig til en faglig organisation for byens 4 typografer og fagets 8 lærlinge. Den jubilerende SID-afdeling blev arbejderbevægelsens næste gren på Langeland. Den nøjagtige dato for stiftelsen kan ikke stadfæstes nærmere end omkring årsskiftet 1896/97.

Et af bogens første kapitler fortæller om øens landarbejdere. Kilderne er først og fremmest artikler fra Langelands Social Demokrat 1909-11 og er socialrealisme, når det er bedst. Artiklerne var skrevet af Carl Madsen, der både var redaktør af den lokale Social-Demokrat – og sekretær i arbejds mændenes fagforening. Da forfatteren naturligt nok har brugt foreningens protokol som en af sine væsentligste kilder, skriver Nørgaard herom: "Han får ofte journalistiske detaljer med, som man næppe finder i mange andre fagforeningsprotokoller."

Det fremgår tydeligt af bogen, at det ikke har været nemt for en fagforening i et så lille samfund.

Alligevel er medlemstallet mere end ti-doblet, fra 73 medlemmer i 1909 til 800 i 1997. Hvordan savner man lidt af en forklaring om i bogen, for der er ingen samlende oplysninger om arbejdspladser og industri i Rudkøbing gennem de 100 år. Det ville have sat den indflydelse SID har haft på lokalområdet lidt mere i relief. De oplysninger der findes spredt rundt om i bogen, bærer mere tilfældighedens præg – og ingen stillingtagen til, hvad læserne bør vide for at forstå fagforeningens ekspansion.

Forfatteren tager højde for eventuel kritik ved i sit forord at skrive, at der ikke er tale om en historievidsenskabelig bog. Og bogen er sikkert blevet som ønsket fra foreningens side: En letflydende historie. For lokalområdet så absolut en interessant bog, der opfylder ønsket om at kaste lys over underklassens historie.

Til gengæld virker det som om, at Erik Nørgaard ikke tager det så tungt med at forholde sig til faktuelle oplysninger. Som på side 77, hvor han skriver om en bøde den lokale redaktør af Langelands Socialdemokrat blev idømt i 1910. Beløbet på 300 kr kalder Nørgaard: "En formue, svarende til en arbejders årsløn." Men fire sider længere fremme får læseren at vide, at timelønnen for arbejds mænd i 1912 var 37 øre. Simpel hovedregning viser, at bøden har svaret til 3 måneders løn.

Måske er det fri digtning på side 115, hvor arbejds mændenes modstand i 1938 mod en fast broforbindelse til Fyn omtales. Herom skriver Nørgaard: "Stemningen i fagforeningen var bestemt mod brobyggeri – men det gjaldt ikke alle medlemmerne! Et par havnearbejdere tænkte ved sig selv: Hvis der kommer

en bro, må de fragte brændsel til Langeland på lastbiler, og så kan vi blive fri for det beskidte og nedbrydende arbejde nede i kullugerne!”

Tillykke til SID-Rudkøbing med bogen. Arbejdsmændene har hermed fået beskrevet såvel deres egen historie som klassekampen i den lille afkrog af landet, som hedder Rudkøbing. Det formål opfylder bogen – og som Nørgaard skriver på side 135: “For en uophørlig klassekamp har man også i Danmark, trods alle glædelige demokratiske og sociale fremskridt.”

John Juhler Hansen

“I begyndelsen var Kommunen...”

Anne-Lise Walsted (red.), Vagn Buchmann: Pariserkommunen 1871. Udg. af Arbejdermuseet og Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, København 1998, kr. 50.-, 40 s., ISBN 87 88626 15 6

Anne-Lise Walsted (ed.), Vagn Buchmann: The Paris Commune 1871. Published by The Workers' Museum and The Labour Movement Library and Archive, Copenhagen 1998, kr. 50.-, 40 p. ISBN 87 88626 16 4

Fra 15. marts til 15. september 1998 vises særudstillingen i I begyndelsen var Kommunen i på Arbejdermuseet i København (se AH 1998/1 s. 80). Den er virkelig værdt at se; de fleste udstillingsgenstande er udlånt fra Det Russiske Centers museumsafdeling, og dér findes en meget omfattende samling – måske den største og vigtigste om Pariserkommunen, der indeholder mere, end der er bevaret i Frankrig.

De her udstillede ca. 220 genstande udlånt fra Moskva, suppleret med nogle fra ABA og Arbejdermuseet, giver et fantastisk indblik i dele af Pariserkommunens korte historie. Men det er en historie, der har haft langvarige konsekvenser. Udstillingen følges op af et flot katalog med bidrag af Søren Federspiel i Paris under Kommunen 1871, Niels Finn Christiansen i Pariserkommunen i Danmark, Svetlana Kotova i Moskva og Pariserkommunen og i Billeder af Kommunen. Federspiel og Christiansen beskriver h.h.v. de franske og danske historiske omstændigheder vedr. Kommunen, idet Federspiels udgangspunkt er Kommunen som et eksperiment iværksat af forskellige kræfter, herunder den unge socialistiske bevægelse; denne var dog i begyndelsen ikke den drivende kraft, men greb ind efterhånden som flere og flere tog afstand fra Kommunen. Kommunens betydning for videreudviklingen af de marxistiske opfattelser berøres ligeledes. Christiansen holder sig mere til den borgerlige presses (hysteriske) reaktioner på Pariserkommunen, og hvad det betød for den spæde arbejderbevægelse i Danmark, at den stillede sig på Kommunens side: der var virkelig tale om et opbrud her. Svetlana Kotova beskriver kort Det Russiske Centers samling og dennes historie; den er imponerende, men desværre er der kun mulighed for at vise et lille udsnit af den. Billeddelen er sort-hvide tegninger og fotografier, der er gode, men det der vises på udstillingen er bedre, fordi farverne betyder meget. Desværre gør lyset, der af hensyn til genstandene er meget svagt, at det er svært at se detaljer. Kataloget findes også i en engelsk-

sproget udgave, som vil være god at bruge som gave til udenlandske venner og bekendte.

Gerd Callesen

Et nyttigt og vigtigt oversigtsværk

Louise Flugger Callesen: Karl Marx – Friedrich Engels. Tekster på dansk 1848-1996. En bibliografi over artikler, breve, bøger. ABA's bibliografiske serie 10, København 1997. 141 s. ISBN 87-984891-0-0.

Efter et stort og grundigt arbejde af Louise Flugger Callesen foreligger der nu en samlet Marx/Engels bibliografi. Heri er alle kendte danske oversættelser af Marx- og Engelstekster siden 1848 og frem til 1996 registeret og det underordnet om teksterne er fra bøger, pjecer, aviser, tidsskrifter, blade o.s.v.. Altså et kæmpe arbejde.

Registreringen er let at overskue. Den er ordnet kronologisk efter den danske oversættelses udgivelsesår og bibliografien indeholder selvfølgelig også et tittelregister. Ydermere er hver registrering blevet forsynet med nyttige oplysninger om original-sprog, placering i MEW, MEGA og MECW, udgiver, oversætter og oplagstal i det omfang, det har været muligt at fremskaffe disse oplysninger. Samtidig indeholder bogen henvisninger til samtlige tidligere danske Marx/Engels registreringer.

Bibliografien indledning fortæller, at udgivelsen har to hovedformål: Det ene er at bidrage til udgivelsesarbejdet af MEGA (Marx-Engels Gesamtausgabe) og det andet er af specifik dansk karakter. Bibliografien kan nemlig være med til at skabe betin-

gelse for en analyse af marxismens betydning for den danske arbejderbevægelse. Indledningsvist efterlyses en omfattende analyse af bevægelsens teori og praksis og denne bibliografi vil uden tvivl være uundværlig for en sådan undersøgelse.

Dog er der flere faldgrupper, som man skal være varsom overfor, når en sådan bibliografi skal bruges til at belyse den danske arbejderbevægelses teori og praksis. Først og fremmest skal man passe på ikke at komme til at foretage en ren kvantitativ analyse. Antallet af danske oversættelser er både stort og imponerende, men ud fra dette alene skal man ikke slutte for meget. Blandt andet p.g.a. denne problematik er det godt, at oplagstal også er medtaget i bibliografien, men der er stadig en forskel mellem oplags- og salgstal samt brug i praksis. Et godt eksempel på dette er de danske Marx-oversættelser fra 1870'erne. Hvis man alene så på oversættelserne, ville der ikke herske tvivl om en dansk marxismereception og det kunne derfor hævdes, at den tidlige danske arbejderbevægelse overvejende var marxistisk inspireret. Men i det øjeblik man undersøger forholdet mellem teori og praksis (selvsagt med inddragelse af det relevante kildemateriale) begynder denne anskuelse at rokke og der åbnes op for en langt mere eklekticistisk socialismeopfattelse i den danske arbejderbevægelse. I sidste ende viser udgivelserne af Marx-tekster på dansk i 1870'erne ibløt, at marxismen var kendt i visse dele af bevægelsen og at nogen prøvede at udbrede dette kendskab. Og her må man også huske på, at kendskab til f.eks. den marxistiske statsopfattelse, som den kommer til udtryk i

Marx i Borgerkrigen i Frankrig, ikke var ensbetydende med brug (eller for den sags: teoretisk korrekt brug i overensstemmelse med Marx opfattelse) i den danske agitation og teoridannelse. Når der her udsendes en advarsel mod kvantitativ brug af den nye Marx/Engels bibliografi, skyldes det, at der desværre findes en del eksempler på sådanne kvantitative analyser i den hidtidige forskning, der har beskæftiget sig med den danske arbejderbevægelses teori og praksis.

Det er først, når teorien undersøges i forhold til den i praksis førte politik, at man kan få indblik i bevægelsens ideologiske tankegods. Det er f.eks. ikke nok at vide, at i Kapitalen udkom i Danmark. Dens betydning kan ikke vurederes alene ud fra oplagstal eller direkte læsning. Her må der fokuseres på den praktiske anvendelse af indholdet.

Et sidste problem man også bør være opmærksom på er, at det at en given Marx/Engels tekst ikke foreligger på dansk, ikke er ensbetydende med, at den slet ikke har været kendt eller haft betydning for den danske arbejderbevægelse. Vi ved jo f.eks., at allerede Pio læste tekster af udenlandske teoretiker på originalprog og at disse prægede hans teoridannelse og dermed bevægelsen som helhed.

Trine Lindén

Omtale

John Mølgaard: En historisk afgørelse. Forlaget Afveje, Århus 1998. 32 s. Gratis så længe læger haves hos forlaget.

Tidligere oplysningssekretær i SID John Mølgaard har udgivet en lille pjece med sine erin-

dringer om en historisk afgørelse af stor betydning for den nyere Danmarkshistorie: Perioden op til EF-afstemningen i 1972.

Den konkrete anledning til udgivelsen af et enkelt kapitel af erindringerne nu, er afstemningen om Amsterdamtraktaten d. 28. maj. Kapitlet handler om "den kamp, vi modstandere kæmpede i Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund, og den argumentation, som lå bag ved vort NEJ til EF."

John Mølgaard blev erklæret EF-modstander i slutningen i 60'erne. Det sidste år før afstemningen blev i fagbevægelsen brugt til oplysningsmøder og diskussioner om fordele og ulemper ved medlemskabet af EF. John Mølgaard var som oplysningssekretær centralt placeret i sit forbunds aktiviteter i året op til afstemningen.

Beretningen beskriver først og fremmest to dramatiske ekstraordinære kongresser dels i DASF, dels i LO i 1972, hvor beslutningen om at anbefale et ja eller nej til EF-afstemningen blev taget. DASF-kongressen endte overraskende med at anbefale et NEJ, hvilket gav kraftigt genlyd i arbejderbevægelsen, mens LO-kongressen anbefalede et JA. John Mølgaard deltog i begge kongresser, som advokat for nejsigerne. Den lille pjece bliver derfor både en kilde til den tids afstemning og efter forfatterens ønske et indspark i debatten i dag til eftertanke op til den næste afstemning.

Anette Eklund Hansen